

OCENE
RECENSIONI
REVIEWS

Peter Burke: HISTORY AND SOCIAL THEORY. Cambridge, Polity Press, 2005, XI + 224 str.

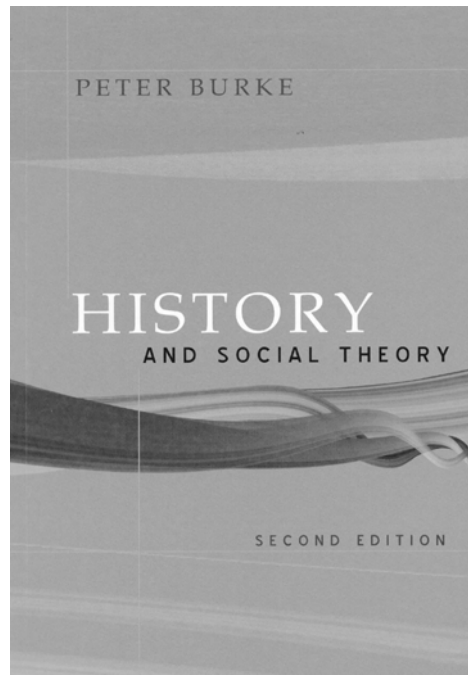
Peter Burke je profesor na Emmanuel College Univerze v Cambridgu, kjer predava kulturno zgodovino. Je avtor številnih del s področja kulturne zgodovine, ki se nanašajo na teorijo zgodovine in na obdobje renesanse.

Knjiga, ki je pred nami, obravnava odnos med zgodovino in družbenimi znanostmi (sociologijo, socialno antropologijo, pravom ...), točneje družbeno teorijo. Svoje prvo delo na omenjeno tematiko *Sociologija in zgodovina* je avtor napisal že pred četrto stoletje. V času med prvo in prenovljeno izdajo omenjene knjige so se po mnenju avtorja zgodovinarji začeli bolj zanimati za družbeno teorijo. Prav tako so tudi sociologi in socialni antropologi naredili t. i. "obrat h kulturi".

V knjigi je avtor poskušal ugotoviti, v kolikšni meri družbena teorija koristi zgodovinarjem in obratno, kakšna je korist zgodovine za družbeno teorijo, kakor tudi, zakaj je prišlo med zgodovinopisjem in družbeno teorijo do medsebojnega izključevanja; zgodovinarji in sociologi namreč niso bili vedno v najboljših odnosih.

Burke sociologijo definira kot preučevanje človeške družbe s poudarkom na generalizaciji družbenih struktur (ali kultur), zgodovino pa definira kot preučevanje človeške družbe in kultur s poudarkom na spremembah skozi čas. Glede na definiciji je med obema vedama razlika zgoj v času, pa vendar sta si pristopa veliko bolj oddaljena in kontradiktorna. Kljub temu Burke meni, da bi bilo bolje, če bi bila komplementarna.

Predsodki, ki jih gojijo sociologi do zgodovinarjev, se nanašajo na to, da zgodovinarji zbirajo dejstva brez sistema, metod in teorije, ter da so nesposobni analizirati baze podatkov, ki jih pridobijo pri svojem delu. Očitajo jim tudi, da zgoj opisujejo politične dogodke, ki spominjajo na Rankejevo šolo iz devetnajstega stoletja. Medtem pa zgodovinarji sociologom očitajo, da generalizirajo brez empiričnih raziskav in časovne dimenzije. In navkljub mnogim diskusijam na omenjeno vprašanje sociologi in zgodovinarji še vedno ne govorijo istega jezika. Fernand Braudel je to nekompatibilnost poimenoval "dialog gluhih".

Burke se zavzema za to, da bi se zgodovinarji in družbeni teoretiki osvobodili različnih vrst omejenosti. Napake, ki jih po njegovem mnenju delajo zgodovinarji, so v tem, da v svojih specializiranih, prostorsko omejenih študijah lahko vidijo določene pojave kot enkratne, namesto kot enkratne v kombinaciji z elementi, ki jih lahko dobimo tudi drugod. Socialni teoretiki pa so bolj omejeni v času kot prostoru, saj v svoje generalizacije ne vključujejo dolgotrajnih procesov.

Burke išče korenine tega razkola v zgodovini obeh ved in ga umešča v devetnajsto stoletje, ko je prišlo do utemeljitve sociologije kot samostojne znanosti. V tem času se je zgodovinopisje oddaljilo od razsvetljenske tradicije Voltaira, Fergusona in Montesquieua in s tem ne le od družbene teorije, temveč tudi od družbene zgodovine. Zaslugo za to Burke pripisuje Leopoldu von Rankeju, ki je svoja dela fokusiral na politično zgodovino. V času nastajanja nacionalnih držav so le-te potrebovale zgodovino za vzpostavljanje narodne enotnosti, v smislu vzgoje državljanov, oz. za nacionalistično propagando, kar so bile nacionalne države pripravljene tudi plačati. Intelektualna razlaga omenjenega obrata pa naj bi bila bolj metodološke narave. Zgodovinarji so v tem času pričeli z delom v arhivih in tako argumentirali svoje delo kot bolj objektivno in znanstveno od dela svojih predhodnikov. Pa tudi kvantitativno naravnano socialno zgodovino so po drugi strani videli kot preveč "znanstveno" zaradi abstrahiranja in posploševanja ter izpuščanja enkratnosti posameznika in dogodka. Politični zgodovinarji so svoje prispevke videli kot bolj resne in realistične od študij, ki so jih producirali socialni zgodovinarji. Ti so politični zgodovini očitali, da je s tem, ko se je usmerila na obravnavo političnih elit, večino ljudi izpustila iz svoje obravnave.

Na področju družbene teorije pa je v poznem 19. stoletju, po zaslugi Maxa Webra in njegovega slovitega dela *Protestantska etika in duh kapitalizma*, prišlo do pomembnega epistemološkega zasuka, ki je vključeval časovno dimenzijo v družbeno interpretacijo. V tem kontekstu moramo omeniti tudi dela Vilfreda Pareta in Emila Durkheima. Naslednje generacije sociologov pa so se bolj usmerile k statističnim podatkom, terenskemu delu in študijam sodobne družbe. Prav v tem času pa sta se med zgodovinarji porodila zanimanje za družbeno teorijo in odpor do Rankejevega koncepta zgodovinopisja. V Nemčiji se je obrat začel s Karlom Lamprechtom, v Franciji pa v sloviti šoli Annales z Marcom Blochom in Lucienom Febvrom. Vsem je bilo skupno nasprotovanje političnemu zgodovinopisju, z ambicijo ustvariti "širšo in bolj humano zgodovino". Šolo Annales pa je zaznamovala tudi zahteva po interdisciplinarni obravnavi preteklosti. Ta trend se v zgodovinopisju nadaljuje tudi danes na področju socialne zgodovine. Prav tako se je v 60-ih zgodovina vikorporirala v družbene vede kot "historična sociologija", "historična antropologija" in "historična geografija".

V nadaljevanju Burke predstavlja področja oz. modele in metode, ki združujejo tako zgodovinski kot sociološki vidik. To so: primerjava (Weber), modeli in tipologije (Durkheim) ter kvantitativne metode in mikro zgodovina (Le Roy Ladurie, Ginzburg). Po zaslugi spoja obeh ved so se razvile nove topike in osrednji koncepti, ki se iz

družbenih znanosti prenašajo na področje zgodovinopisja. To so vloge in predstave (*performances*), spol v biološkem in kulturnem pomenu (*sex in gender*), družina in sorodstvo, skupnost in identiteta, razred in status, družbena mobilnost in družbeno razslojevanje, potrošnja in menjava, kulturni in socialni kapital, klientelizem in korupcija, moč in politična kultura, civilna družba in javna sfera, center in periferija, hegemonija in odpornišтво, družbeni protest in družbena gibanja, mentalitete, ideologije in diskurz, postkolonializem in mešanje kultur, oralnost in tekstualnost, mit in spomin. Burke nato ugotavlja, da zgodovinarji niso imeli večjih problemov s sprejemanjem novih konceptov, več težav pa so imeli s sprejemanjem novih idej. Avtor se nato koncentrira na intelektualne diskusije, ki se nanašajo na razlage človeškega vedenja, med katerimi sta si v opoziciji racionalizacija in kulturni relativizem; nadalje se osredotoča na nasprotja glede videnja družbe kot esencialno konsenzualne (evolucionisti) nasproti družbi, polni konfliktov (marksistično zgodovinopisje); zatem na nasprotje med videnjem zgodovine kot dejstva ali kot fikcije (White) in nazadnje na opozicijo med idejo o funkciji oz. strukturi in človeškim delovanjem. Burkov namen ni, da se izreka za kateri koli model, temveč da bralstvo seznanja z različnimi pogledi na zgodovinopisje in družbeno teorijo. Svoje delo zaključí z razpravo o postmoderni in postmodernizmu, ko koncepte, kot so strukture, zamenjajo koncepti pretakanja in transformacije. Kot znamenje sprememb se kaže vzpon metode mrežne analize v antropologiji, sociologiji in zgodovini. To je metoda, ki se bolj kot na negibne strukture usmerja na družbene odnose in posameznika. Govorimo lahko tudi o metodološkem individualizmu. Zgodovinarji so tudi tokrat skeptični do novosti, vendar se bodo, po Burkejevem mnenju, prej ali slej morali soočiti z določenimi zmotami v zgodovinopisju, ki so povečevale etnocentričnost evropskega načina razmišljanja. Ali če citiramo Lyotarda: "Velika Zgodba je izgubila na kredibilnosti".

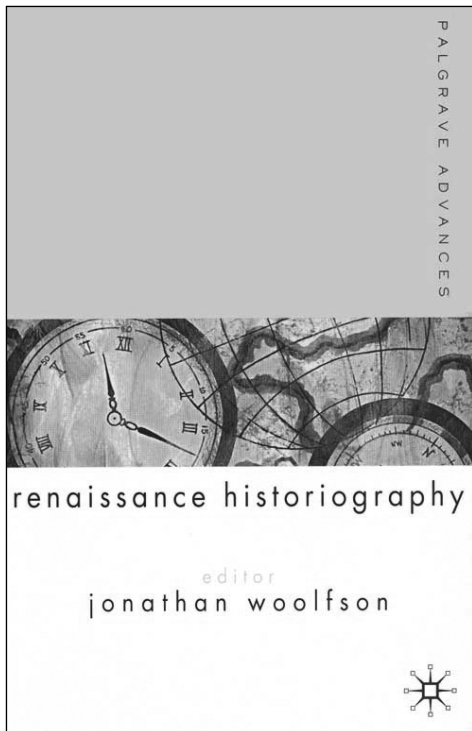
Pri prebiranju Burkejevega dela se nam sama po sebi ponuja primerjava s slovensko zgodovinopisno srenjo. Bežen pogled na "mainstream" slovenskega zgodovinopisja kaže na to, da se slovensko zgodovinopisje nahaja v tranziciji, in so zato še vedno v ospredju študije politične zgodovine z nacionalnim priokusom, ki se sučejo okrog povojnih pobojev, reinterpretacije odporniškega gibanja idr. Po svoje je to razumljivo, saj je bila zgodovina v socialističnem sistemu pod velikim ideološkim pritiskom. Bolj zaskrbljujoče je dejstvo, da je velik del slovenskih zgodovinarjev še vedno skeptičen do vključevanja spoznanj družbenih znanosti in interdisciplinarnosti v svoje koncepte. Na drugem bregu so sociologi, ki prav tako nasprotujejo vključevanju časovne dimenzije v svoje študije. Le peščica jih je, ki se obračajo v zgodovino. Prav ti so pomembni za obe stroki, saj slovenskemu prostoru predstavljajo svetovne dimenzije, predvsem s prevodi temeljnih historiografskih del (npr. Založba *Studia Humanitatis in *cf/*), brez katerih bi bili Slovenci res v Rankejevih časih.

Skratka, poduk predstavljenega dela je lahko takšen: sociologi bi morali razmišljati bolj zgodovinsko, zgodovinarji pa bolj teoretično. Pričujoče delo je zato odličen vodnik za obe skupini znanstvenikov.

Vida Rožac Darovec

Jonathan Woolfson (ur.): PALGRAVE ADVANCES IN RENAISSANCE HISTORIOGRAPHY. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York, Palgrave Macmillan, 2005, 317 str.

Humanistične znanosti so že davno ugotovile, da je – poleg številnih predmetov njihovega zanimanja – nujno treba (kritično) obravnavati tudi *pisanje* o teh predmetih. In tako so se tudi zgodovinarji, "preučevalci preteklosti", začeli hkrati ukvarjati še s "preučevanjem preučevanja preteklosti", torej s historiografijo samo. Postmodernistična opazka, da je vsa zgodovina pravzaprav že historiografija, je zgodovinarje le še bolj spodbudila k refleksiji o intelektualnih temeljih njihovega dela, zato so razmišljanje o zgodovinopisju privzeli kot nujno potreben element svojega poklica. Pričujoči zbornik o historiografiji renesanse je torej rezultat razmišljanj o pisanju zgodovine, natančneje o pisanju renesanse, saj se ukvarja prav s knjigami, članki in prispevki, ki so (še zlasti v zadnjih nekaj desetletjih) obravnavali obdobje renesanse.

S prvim sklopom prispevkov zbornik bralca uvede tako v renesanso, kot tudi v pisanje o njej, kjer se v prvi vrsti sreča z enim temeljnih mejnikov v historiografiji renesanse, z Burckhardtovim delom *Die Kultur der Renaissance in Italien* (Renesančna kultura v Italiji) iz leta 1860. Okrog omenjenega dela se nato bolj ali manj vrtijo tudi ostali prispevki, ki se, zdaj z naklonjenostjo, drugič s kritično distanco, ves čas vračajo na to referenčno točko.

Urednik Jonathan Woolfson, ki je prispeval prvi članek, bralca najprej seznanj s konceptom renesanse, kakor ga je v svojem delu (kjer ga je pogosto postavljaj med navednice) razumel Burckhardt. Woolfson je prepričan, da se pri njem že pojavlja dvoumnost tega pojma, ki ga je – tako uspešno, da se je nato trdno zasidral – sicer populariziral šele J. Michelet v 19. stoletju. Avtor meni, da je taka dvojna narava koncepta danes veliko uporabnejša od kakšnega rigidnega pojmovanja, predvsem pa izpostavlja način, na katerega je Burckhardt želel zajeti značilnosti nekega časa. Že tedaj se je namreč posluževal "subjektivnih" (zlasti literarnih) virov, na katere so zgodovinarji še do nedavnega gledali skrajno sumničavo, renesanso pa prikazal kot "dobo teme in dobo luči" hkrati.

Prispevek Davida Abulafie se nato ukvarja še z eno ambivalentnostjo renesanse; poskuša namreč izstopiti iz zakoreninjenega okvira, ki renesanso omejuje le na nekaj "najpomembnejših" severnoitalijanskih središč. Svojo pozornost zato usmeri na posebnosti kulturnega življenja južne Italije, kjer je bilo še zlasti živahno srečevanje različnih kultur, poleg tega pa je intenzivno potekala tudi difuzija renesanse v druge dele Evrope, npr. na Madžarsko ali v Španijo. Obenem Abulafia oriše tudi historiografske prispevke od B. Croceja do F. Elfasa de Tejade in drugih, ki so se skozi svoje delo dotaknili prav tega področja.

Srečevanja in stike renesančne Evrope z ostalim svetom v naslednjem prispevku podrobneje razdela Peter Burke, ki jo na ta način učinkovito umesti v globalni zgodovinski kontekst. Ideja o taki umestitvi se je po njegovih besedah pojavila šele v 80. letih 20. stoletja, ko so tudi siceršnje družbene okoliščine postale bolj naklonjene tovrstnim projektom. Opazovanje neevropskih elementov v renesansi (predvsem kot gibanju) se lahko izkaže za nadvse zanimivo. K takemu raziskovanju pa je mogoče pristopiti na več načinov. Lahko gre na primer za raziskovanje prispevkov k renesansi s strani drugih, (bolj ali manj) oddaljenih kultur ali za opazovanje tokov in načinov, prek katerih se je renesansa širila navzven in sprožala različne odzive "prejemnikov", nenazadnje pa je eden od možnih načinov tudi primerjalni pristop k vsem tem (španskim, indijskim, kitajskim, afriškim, judovskim idr.) "renesansam".

Drugi del zbornika osvetljuje zlasti odnos med renesanso in humanizmom ter prikaže kontrastne poglede različnih piscev na ta del zgodovine, ki so mu pripisane nejasne in nedorečene oznake, enkrat "gibanje", drugič "obdobje". James Hankins se tako sprašuje, kako je do problema pri definiranju renesanse in humanizma sploh prišlo. Sodobne poglede na humanizem kot primarno literarno in izobražensko gibanje ter na renesanso kot obdobje, naperjeno proti dogmatskim družbenim strukturam, spremlja skozi razvoj misli avtorjev E. Garina, H. Barona in P. O. Kristellerja. Njegovi vsebinski niti sledi tudi članek Roberta Blacka, ki se poleg tega posveča prednostim in slabostim definicij, ki pa morajo biti – tudi v sodobni historiografiji – nenehno podvržene kritični refleksiji.

Tudi Riccardo Fubini v svojem prispevku trdi, da ni mogoče govoriti o renesansi "na splošno", saj ta še zdaleč ni homogena. Podobno kakor Woolfson v prvem članku ugotavlja, da je to verjel že Burckhardt, ki se mu je pojem renesanse zdel nadvse enostranski, vendar pa ga je, "v pričakovanju boljšega pojma", uporabljal tudi sam. Sodobni zgodovinarji so prav tako opustili prepričanje, da lahko tak pojem zaobjame celotnost "renesanse", zato sprejemajo fleksibilnost zgodovinarjevega dela in pluralizem pogledov. Obenem spoznavajo tudi prednosti socialne in kulturne zgodovine ter se poskušajo izogniti idealiziranju in posploševanju.

V zadnjem delu zbornika avtorji prispevkov opazujejo (zlasti sodobno) historiografijo renesanse s perspektive različnih zgodovinskih (pod)disciplin. Porozne meje med njimi namreč omogočajo njihovo prepletanje, ki je vsekakor zelo dobrodošlo. Vsak od člankov se osredotoča na enega od izbranih segmentov renesanse – bodisi na umetnost, družbo, spol, religijo, literaturo bodisi na znanost, politiko in politično misel. Avtorica članka o umetnosti Catherine M. Soussloff se na primer ukvarja z razumevanjem pomena, ki ga ima renesansa za zgodovino umetnosti. Meni, da je sodobni interdisciplinarni kontekst prispeval k razširitvi razumevanja zgodovine umetnosti, ki naj bi skupaj z vizualno kulturo (ta zajema tudi artefakte iz vsakdanjega življenja) tvorila kompleksno polje sodobnih raziskovanj te vrste.

Alessandro Arcangeli se posveča (širši) družbeni dimenziji renesanse, ki je bila večje pozornosti deležna v zadnjih štiridesetih letih, poudari pa, da sodobni pristopi težijo k združevanju družbenega in kulturnega vidika. Arcangeli opozori na potrebno problematiziranje renesančnega "sebstva", sprehodi pa se tudi skozi obravnave družinskih odnosov, ritualnega življenja in kategorij hierarhičnosti renesančne družbe. Temu, kar se na ravni družbe imenuje družbena razslojenost, na ravni kulture ustreza (sicer problematična) dihotomija popularne in elitne kulture ali sodobnejši model kulture proti subkulturi(am). Ob tem avtor izpostavi misel, da so bili ljudje renesanse nosilci več kolektivnih identitet hkrati, ter dodaja (nerešeno) vprašanje, kdaj, kje in kako je pravzaprav prišlo do najpomembnejših sprememb znotraj družbeno-kulturnih struktur, ki jih pripisujejo renesansi.

Pomemben segment družbenih odnosov, ki v zadnjih desetletjih vse bolj stopa v ospredje, so tudi spolne identitete. Pregled prispevkov s tega področja podaja avtorica Judith C. Brown, ki prek del M. Chojnacke, C. Klapisch Zuber, M. King in drugih zgodovinarjev (ter zgodovinarjev) pokaže na pomembnost kombiniranja zgodovinskih virov za raziskovanje pomenov ženskosti oziroma moškosti in opazovanje konstruiranja spolnih identitet. Ena ključnih ugotovitev s področja zgodovinskih študij spola je na primer ta, da (renesančne) ženske niso bile pasivne žrtve družbenih norm, temveč so se o njihovih mejah lahko vsaj do določene mere pogajale.

John J. Martin na podoben način razkriva spremembe, ki jih je prineslo sodobno zgodovinsko preučevanje na področju religije. Te ne vidi več kot (od vsakdanjega življenja in družbenih struktur) ločene sfere, poleg tega pa se zgodovini pri analizi

verovanj, praks in ritualov pridružuje tudi antropologija. Poleg novih vprašanj in neobdelanih dimenzij se pojavljajo tudi reinterpretacije (institucionalne) zgodovine religije, religiozno vedenje pa je postavljeno v kontekst identitet in širšega družbenega življenja. Sledi precej specifična študija o literaturi, ki naj bi po besedah avtorja Warrena Boutcherja pripomogla k odkrivanju vzorcev idej in mentalitet, ki so (pre)oblikovali moderno Evropo. K temu bi lahko prispevala na primer analiza ljudske literature, zgodb in pesmi, ob tem pa bi se bilo treba izogniti "književnemu nacionalizmu", ki kanone renesančne literature skoraj tekmovalno razvršča po narodnostih (ki pa, mimogrede, nikakor niso renesančne kategorije).

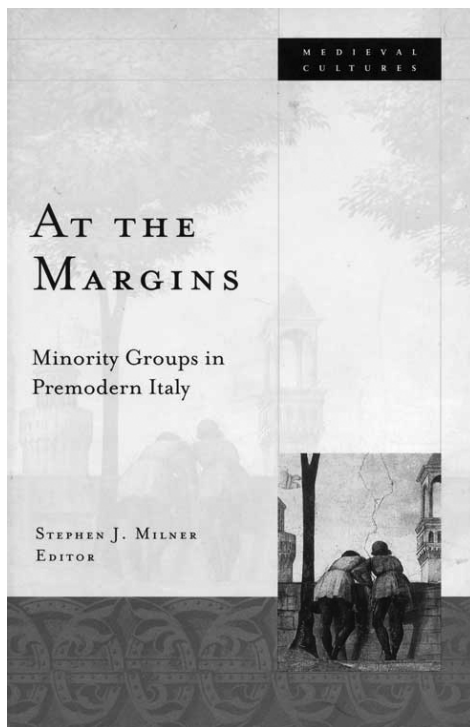
Brian W. Ogilvie se v prispevku dotakne renesančne znanosti, ki – zaradi povečevanja kasnejše "znanstvene revolucije" – običajno ni bila deležna posebne pozornosti. Zgodovinski prispevki od sedemdesetih let dalje so zanimanje zanjo nekoliko oživili, zlasti z novim pogledom na alkimijo in magijo, "jezikovni obrat" pa je prispeval še zanimanje za jezikovne reprezentacije. V zadnjem poglavju, ki poskuša zajeti zgodovinske obravnave politike in politične misli, pa John M. Najemy, podobno kot ostali avtorji v zborniku, opaža pomembne premike v historiografiji sedemdesetih in osemdesetih let tudi na tem vsebinskem področju. Takrat so obravnave politične misli začele izstopati iz dotedanjega ozkega okvira in poskušale zaobjeti tudi diskurze, ideje, rituale in vse, kar je povezano z razmerji moči. Obenem so pokazale tudi zanimanje za spremljajoči kontekst (demografijo, družinske odnose, spol, marginalne skupine ipd.), kar je tudi tu pripravilo temelje za antropološko usmerjeno socialno zgodovino.

Zbornik *Palgrave Advances in Renaissance historiography* torej želi pokazati, da ima tudi zgodovinopisje (in ne le zgodovina) svoj tok, kar poskuša prikazati z dokaj podrobnimi študijami in s strnjenimi pregledi obenem. Težko bi rekli, da je zbornik pregleden prikaz historiografije renesanse, vendar pa s svojimi opažanji jasno nakazuje smer razvoja aktualnejših zgodovinskih obravnav renesanse, v njem zajete razprave pa so tudi dobra podlaga za "nekoliko drugačno" razmišljanje o renesansi.

Urška Železnik

Stephen J. Milner (ur.): AT THE MARGINS. Minority Groups in Premodern Italy.
Minneapolis, London, University of Minnesota Press, 2005, 283 str.

Meja, rob, obrobje, skrajnost so le nekatere od oznak, na katere se – zlasti če se govori o družbi – veže kopica pomenov. Tudi stanje, ki izhaja neposredno iz omenjenega, torej, biti na meji oz. na robu, biti obroben oz. marginalen, ni nič manj napolnjeno s konotacijami in z družbeno-kulturnimi pomeni. Zdi se, da je prav takšno

razumevanje "marginalnosti" vodilo pisce pričujočega zbornika, ki so se družbenega obrobja in obrobnosti lotili z različnih zornih kotov, marginalnost(i) pa obravnavali v fizičnem, prostorskem, še bolj pa v simbolnem smislu, tako s pomočjo opazovanja besedilnih kot retoričnih sledi, ki o njih pričajo.

Zbornik *At the margins*, ki je izšel leta 2005 pod uredniškim vodstvom Stephena J. Milnerja, zgodovinarja in predavatelja na univerzi v Bristolu, je plod znanstvene konference, ki je v okviru centra za srednjeveške študije na omenjeni univerzi potekala leta 1998. Zgodovinarji, še posebej tisti, ki sta jim bližje socialna in kulturna zgodovina, so tedaj s svojimi prispevki plodno soočali zelo različne vidike marginalnosti, predstavljali različne družbene skupine in segmente, ki so (bili) podvrženi marginalizaciji, predvsem pa dokazovali,

da je ta pojem v "predmodernej" dobi in še posebej v renesančni Italiji izredno težko primerljiv z današnjim pojmovanjem družbene obrobnosti. Ne le, da se je koncept marginalnosti skozi čas spremenil; tudi na isti časovni točki je bil v sebi opazno raznolik, ambivalenten in nadvse izmuzljiv. Premičnost in fleksibilnost tega, kar v neki družbi predstavlja obrobje, je namreč povezano z nenehnimi pogajanji o mejah, ki še zdaleč niso ostre ali enoznačne, in posledično o tem, kdo je znotraj in kdo zunaj njih. Tudi samo oblikovanje identitet, ki nastajajo na podlagi teh pogajanj, je torej proces, ki konstantno poteka, in ne statično dejstvo niti enkratno dejanje.

Zbornik tako zvesto sledi težnji po nenehnem postavljanju obrobja pod vprašaj. Razkrivanje odnosov med družbenim robom oz. periferijo v Italiji med 13. in 17. stoletjem na eni in centrom na drugi strani na neki način služi kot ponovno branje kulture (s poudarkom na renesančni) in celo kot razgaljanje stereotipov, vezanih na renesančno Italijo kot "zibelko moderne države in modernega človeka".

V prvem od štirih delov v ta namen urednik nakaže rdečo nit, nekakšno teoretsko mrežo, ki ji nato sledijo vse ostale študije, te pa so tudi vsebinsko spretno prepletene. Milnerjeva uvodna študija poskuša namreč zgodovinske obravnave marginalnosti vpeti v leksiko antropologije ter kritično besedišče postmodernizma in kulturnih študij. Prav slednje so namreč prispevale k temu, da se je pozornost preučevanj pre-

usmerila k *drugemu* kot ključnemu elementu v procesu zamejevanja identitet z iskanjem razlik. Obenem pa je antropološka radovednost pripeljala do tega, da se je pogled bralcev (preteklih) kultur pričel osredotočati prav na marginalizirane, izključene in utišane skupine, identitete in glasove, dotlej odsotne iz tradicionalne zahodne historiografije. Postopoma je pozornosti postajalo deležno tudi razumevanje tega, kako so se centri moči spoprijemali z "ogrožanjem" stabilnosti, ki je prihajalo s strani marginal(izira)nega *drugega*, in kako so tega poskušali utišati.

Uvodnim smernicam se pridružita prispevka Dereka Duncana in Petra Burka, ki vsak na svoj način dopolnita tematiko "središčnosti obrobja" iz prvega sklopa. Duncan se naslovne teme dotakne skozi obravnavo Ecovega romana *Ime rože* in njegove metaforike – opatije kot družbenega telesa, ki na ritualiziran način izvrže smeti in nečistočo, tudi v simbolnem in spiritualnem smislu. Do ekskluzije ogrožujoče herezije, ki je nastala znotraj "zdravega" telesa srednjeveške cerkve, namreč pride z retoriko demonizacije, s tem pa se utrdijo tudi meje med "čistim" in "nečistim". Burke pa se nakazanih smernic loteva na širši ravni, saj pregledno podaja možnosti spremenjenega branja preteklosti. Novo branje je pomembno predvsem zato, ker je zgodovinar po njegovih besedah podoben nekakšnemu "kulturnemu prevajalcu", ki poskuša jezik preteklosti narediti razumljiv sodobnemu bralcu. Do tega ga lahko privedejo premiki, kot sta kritika *velikih pripovedi* (med katere sodi tudi renesansa) in *jezikovni obrat* (ki poskuša spodkopati idejo o utrjenih družbenih identitetah), saj pomagata k decentriranemu oziroma policentričnemu pogledu na renesanso. Seveda je raziskovalec ob tem ves čas v skušnjavi, da bi sodobno točko pogleda prenašal na preteklost, ki pa se ji mora upreti.

Drugi del zbornika se loteva zlasti pomembne značilnosti družbenega obrobja: njegove premičnosti oziroma fleksibilnosti. Ker meje niso enkrat za vselej ustaljene, na obrobjih nenehno potekajo pogajanja. Ravno zaradi te nestatičnosti se obrobja marsikdaj kažejo kot izrazito prehodna in dvoumna. Eno takih področij je na primer sodomija, ki jo v svoji študiji obravnava Michael Rocke. Ta seksualna praksa, ki je sicer povzročala največ strahu, ker naj bi nad grešnike klicala vojne, kuge, zarote in nered, zaradi splošne razširjenosti dejansko sploh ni bila tako "obrobna". Pravzaprav je homoseksualnost (ki je – skupaj z ostalimi nereproduktivnimi seksualnimi praksami – sodila v sodomijo) predstavljala povsem običajno moško izkušnjo, pri čemer pa je o (ne)sprejemljivosti tega dejanja odločala predvsem porazdelitev vlog. Če je pasivno vlogo pri seksualnem srečanju prevzel mlajši, aktivno ("sodomitsko") pa starejši moški, je bilo dejanje razumljeno le kot začasna deviantnost. Nikakor pa to ni veljalo v obratnem primeru, ko je bil ta "nagnusni greh" strogo kaznovan.

V nadaljevanju bralec sreča še druge marginalizirane skupine. Kenneth R. Stow na primer razpravlja o stigmatizaciji italijanskih judov, ki so zaradi prerokovanja poosebljali magijo in čarovništvo ter so bili za ostro demarkacijsko črto zidu svojega geta skoraj povsem izolirani. Hkrati pa je ta meja ograbila fizični in družbeni prostor,

areno za izključno judovske dejavnosti, kar je tistim znotraj nje na neki način omogočalo resnično svobodo.

Doseganje družbene izolacije s pomočjo fizičnega ograjevanja je prikazano tudi v razpravi Mary Laven o beneških ženskih samostanih; klavzura je poleg fizične povzročala tudi čustveno in kulturno izolacijo. Ženske, ki so – velikokrat po volji drugih – vstopile v samostan, so se odrekle svojemu statusu, pridobile pa so si nov, dvoumen status nune, ki je po eni strani vredna spoštovanja, po drugi pa se že skoraj približuje počestnici ali se povezuje z drugimi marginalnimi skupinami. Tanka črta je ločevala tudi sirote, najdenke in samske ženske od prostitutk. O tem, kako so jih "krutemu svetu" poskušale iztrgati karitativne ustanove, ki so jih želele obvarovati pred izgubo časti, v svojem prispevku piše Philip Gavitt. Institucije, kakršna je bila *Ospedale degli Innocenti*, naj bi tako delovale po načelu, da moralna okužba potrebuje vsaj tako "skrbno" izolacijo kot medicinska, saj so imele ženske v novoveški italijanski družbi na razpolago le nekaj alternativ poroke; samostan, špital ali prostitutcijo. Da so bili glasovi z obrobja velikokrat ženski, čeprav ne vselej povsem utišani, ugotavlja tudi Judith Bryce, ki razkriva primere pisemenih florentinskih žensk v 15. stoletju, čeprav je bilo obvladovanje pismenosti, ki se je povezovalo z nadzorom, represijo in utišanjem, tedaj v domeni moških.

Pravico "biti slišani" pa so si morali izboriti tudi izgnanci (o tem Milner) ki jih je doletela tako prostorska kot ideološka odtujitev, vendar so – čeprav so bili tudi jezikovno, simbolno izključeni iz skupnosti – sami poiskali svoj retorični kanal v literarnem ustvarjanju, zlasti liriki, v kateri so iskali kompenzacijo za svojo politično izključenost. Brez pravic, pa vendar pravno obravnavani v mestnih statutih, so bili tudi italijanski sužnji. Njihovo vlogo in položaj med leti 1350 in 1550 v svoji študiji obdeluje Steven A. Epstein, ki ugotavlja, da je prisotnost suženj in sužnjevi, različnih etničnih pripadnosti, prebivalcem Apeninskega polotoka – v času, ko je Italija predstavljala le geografski pojem – prek razlik do tujcev pomagala definirati, kaj pomeni biti Italijan. Marginalna skupina, ki je v zborniku nato deležna pozornosti, so gorjani oziroma hribovski prebivalci iz okolice Firenc, na primeru katerih je želel avtor Samuel K. Cohn, Jr., pokazati, da je v tem času tudi sam odnos med centrom in periferijo zelo spremenljiv. Zaradi finančne depriviranosti in visokih davkov, ki so ščitili obmestne nižinske kmete, so namreč gorski kmetje kmalu spremenili svojo retoriko iz ponižnih prošelj v prave izsiljevalske grožnje. Nazadnje so v zborniku kot obrobna skupina italijanske renesančne družbe predstavljeni še starostniki. Ti so marginalizirani tudi zato, ker so skoraj povsem izpuščeni iz historiografskih razprav o renesansi, čeprav lahko o tej družbi povedo marsikaj zanimivega. Dennis Romano povzema ugotovitve o tem, da so ostareli v renesančnih Benetkah tvorili precej raznoliko skupino, ki je združevala kopico nasprotij. Po eni strani se je starost povezovala z revščino, boleznijo in še pogosteje z impotenco, po drugi strani (te nocije je bila navadno deležna le moška elita) pa z modrostjo in znanjem. V družbi cenjen starejši moški je bil

lahko le premožnejši oče – patriarh v bratski skupnosti, *fraterni*. Ključni pogoj za ugoden položaj v starosti je namreč predstavljala prav vpetost v sorodstvene mreže, ki je omogočala tudi finančno preskrbljenost, iz katere pa so bili izvzeti *popolani*. Preživetje preprostega ljudstva je bilo namreč odvisno od njihovega lastnega telesa, ko pa je to oslabilo, so se starci in starke za preživetje posluževali zlasti del, povezanih s katoliškim kultom smrti. Bedeli so pri umirajočih in umivali mrliča ali pa so si poskušali zagotoviti podporo špitalov in samostanov. Zanimiva je tudi avtorjeva teza, da je občasno prišlo celo do nekakšne zamenjave vlog, saj so nekatere ostarele hišne pomočnice lahko prevzele tudi vlogo "patrona". Ko je gospodar zanje naredil "kaj dobrega", je namreč v zameno pričakoval, da bodo s pobožnostmi na njegovo dušo priklicale pomoč svetnikov. Romano zaključijo z ugotovitvijo, da ostarelost ni pomenila le časovne stopnje na lestvici življenja, temveč se je neločljivo povezovala tudi s statusom in spolom, s tem pa zaokroži zadnji vsebinski sklop o manjšinskih skupinah.

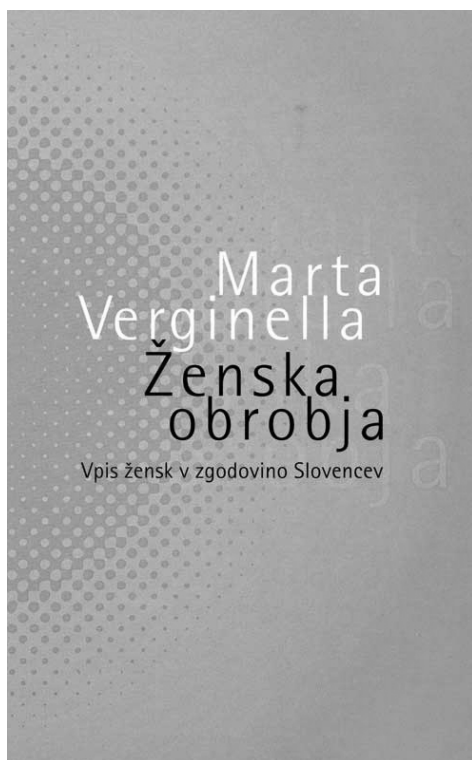
Zbornik *At the margins* tako podaja prepričljive primere, ki pričajo o dvoumnosti polnih družbeno-kulturnih obrobjih in o transgresivnosti meja, zlasti pa pušča odprto pot interdisciplinarnemu načinu preučevanja preteklosti. Mozaik raznolikih prispevkov torej sledi načelom nove zgodovine in prinaša na področje preučevanja zgodovine marginalnosti svojevrstno svežino.

Urška Železnik

Marta Verginella: ŽENSKA OBROBJA. Vpis žensk v zgodovino Slovencev.
Ljubljana, Delta, 2006, 203 str.

Letos je pri založbi Delta izšla monografija Marte Verginella, v kateri je avtorica združila osem predhodno že objavljenih esejev oziroma prispevkov, ki jih družijo ukvarjanje z zgodovino žensk. Delo "Ženska obrobja" odraža odkrito prizadevanje za prispevanje k "vpisu žensk v zgodovino Slovencev", kakor namiguje tudi sam podnaslov. Na potrebo po pisanju zgodovine, v kateri kot pomembne akterke nastopajo tudi ženske, že dolgo opozarjajo mnoge sugestije iz različnih disciplin in akademskih svetov, vendar pa je konkretne rezultate teh pobud še vedno mogoče prešteti na prste. Morda to še toliko bolj velja za slovensko zgodovinopisje, ki se v veliki meri še trdno oklepa tradicionalnega, moško-središčnega zgodovinopisja. Avtorica si torej prizadeva vsaj delno zapolniti ta manko, njene prispevke pa je tako mogoče razumeti kot delček v mozaiku ponovnega pisanja zgodovine, tokrat z vidika in pozicije žensk.

Posamezna poglavja v knjigi posegajo v nekatere segmente novejših slovenske zgodovine skozi izkušnje žensk, ali pa slovenske ženske umeščajo v širši evropski okvir ukvarjanja z ženskimi študijami in študijami spolov. Čeprav so prispevki

razvrščeni po datumu njihovega nastanka, bralec zlahka sledi rdeči niti, saj se na več mestih tudi vsebinsko prepletajo in dopolnjujejo, avtorica pa jih poveže tudi v uvodni besedi. Ženske v pričujočem zgodovinskem pisanju nastopajo v številnih vlogah; kot perice, učiteljice, hišne pomočnice, dame, proletarke, meščanke, podeželanke, matere, žene, vzgojiteljice, državljanke, dobrodelnice, in še bi lahko naštevali. Vsaka od njihovih družbeno-kulturnih situacij pa je specifična, zato tudi vsak prispevek v monografiji tvori celoto zase.

Prvo poglavje denimo obravnava prebivalke vasi Breg, ki so v 19. stoletju pravno-politično neenakost kompenzirale z vstopanjem v pomemben delež gospodarjenja s pridobitno dejavnostjo – krušarstvom. Če so bile v javni sferi podrejene, pa tega po mnenju avtorice nikakor ne bi mogli

trditi za zasebno sfero. Na prehodu v dvajseto stoletje je tako prestopanje meja med spolnimi vlogami sicer predstavljalo grožnjo družbeni kohezivnosti, zato je za ponovno "udomačevanje" žensk poskušala poskrbeti predvsem cerkvena retorika.

Opazovanje zgodovine (slovenskih) žensk skozi dolgo trajanje, ugotavlja avtorica, jasno prikaže vzpone in padce glede njihovega položaja v družbi. Vstopanje žensk v javno sfero je tako prikazano v poglavju *Naše žene volijo: o volilni pravici žensk v povojni Jugoslaviji in Sloveniji*, ki bralcu naslika tudi redefiniranje tradicionalnih ženskih atributov ter javnega in zasebnega prostora. Moško zaupanje v "prijeto" žensko "nagnjenost k pravičnosti" in "sposobnost zaznavanja krivic" je včasih preraslo v razočaranje nad dejstvom, da se ženske ne zavedajo "pravega" pomena volitev, ki ga je spremljala tudi nenehna bojazen pred "škodljivim feminizmom".

Avtorica – z umestitvijo žensk v kontekst vseevropskega nacionalnega gibanja v 19. stoletju – razkriva tudi pomembno dimenzijo nacionalnega ozaveščanja žensk. Ogrozitev tradicionalnih vrednot, ki so žensko podvrgle normi čistosti in ji določale prostor v družinski skupnosti, je narekovala hiter odziv širše skupnosti za ohranitev teh vrednot. To je seveda pomenilo tudi "poostritev" družbenega nadzora nad ženskami, ki se je med drugim pozunanjal v diskurzu o narodni časti. Šlo je torej za

ohranitev časti. Ne več zgolj osebne, moške, ženske ali družinske, temveč kar narodne, to pa je toliko bolj do izraza prihajalo v večnarodnostnem okolju, kjer je bilo prehajanje meja med "našim" in "tujim" vsakdanja potreba. Tudi v tem primeru so vlogo rizičnega segmenta družbe prevzele ženske, perice, ki so (z delom v tujih, italijanskih gospodinjstvih) nenehno prestopale meje in tako vstopale v "nečisti" in "nevarni" prostor *drugega*. Zato so bile še posebej podvržene nadzoru ustanov, kakršen je bil *Zavod sv. Nikolaja*, ki je (na podoben način kot nekdanji špitali) zagotavljal skrb za čast deklet in žensk ter preprečeval, da bi se te zaposlovale pri družinah, kjer bi bila "ogrožena" njihova narodna identiteta.

Četrto poglavje je namenjeno enemu pomembnejšim poskusom zastavljanja novih vprašanj za zgodovino žensk, ki ni zgolj "beleženje reakcij in obramb žensk pred spremembami". Gre za delo Luise Accati, ki je šokiralo akademsko javnost, saj je italijanska zgodovinarica s kombiniranjem arhivskega gradiva, ikonografske analize in interpretativnega aparata psihoanalize, ter s poudarkom na miselnih vzorcih, simbolnih pomenih in gestah, zastavila drzno hipotezo, da je ženskam sposobnost samoopredeljevanja odvzela religija, ne pa znanost. Njena študija *Pošast in lepota: oče in mati v katoliški vzgoji čustev* odkriva pomembno mesto, ki ga ima ženska (v podobi Marije) v katoliškem imaginariju, obenem pa ugotavlja neobhodno odvisnost Matere od Sina, ki se kaže v favoriziranju (sicer nelagodnega) odnosa mati – sin, namesto odnosa mati – oče. Z odrinjanjem biološkega očeta in njegovo podrejenostjo moralnemu očetu (duhovniku) pa so "kleriki, neporočeni sinovi... očetom odvzeli nadzor nad hčerami in posredno nad ženskami nasploh". Ne le to: "Identiteta sina in identiteta matere se spojita in pasivna ženska identifikacija, ki jo prevzame duhovnik, omogoči nadzor nad ženskami" (str. 106–107). Vendar pa Marta Verginella te ugotovitve tudi aktualizira oziroma postavi v slovenski kontekst, saj meni, da je večstoletno priljubljenost Marijinega lika v času komunizma nadomestil lik partizanske matere, ki zato predstavlja "samo sveže preplasteno mater potridentskega katolicizma".

Vlogo slovenskih žensk v kolektivnih predstavah in njihovo vstopanje v javno sfero avtorica opazuje tudi od modernizacije dalje, pri čemer ponovno ugotavlja, da jim je bil javni prostor odmerjen le v okviru kategorije naroda. Nevarna grožnja tradicionalnim vrednotam in ustaljenim družbenim razmerjem je bila še vedno prisotna, narekovala pa je retoriko stare dihotomije narava – kultura (družba). Pri tem se je prvi pol dihotomije seveda vezal na žensko, kar je posledično "utemeljevalo" njeno nekompatibilnost s politiko. Dopuščanje političnih pravic, do katerega je kljub temu prišlo, pa ni odpravljalo prikritih diskriminacij, na primer tistih na delovnem mestu. Tako se je večkrat izkazalo, da enakopravnost še ne pomeni tudi enakosti. Poglavje *Od narodnih dam do emancipiranih deklet* želi torej prikazati različne vidike "polifone zgodovine" ženskega in feminističnega gibanja na Slovenskem. Nenazadnje so vsi ti poskusi umeščanja žensk v tedanje družbene kategorije ženskam omogočili tudi pogled v lastno preteklost in jim prinesli "občutek za žensko zgodovino".

Poglavje *O "pridobitnih ženskah" in nevidni ženski delovni sili* se nato dotakne vztrajno spregledovane in na obrobje potisnjene teme ženskega "dela na črno" in vprašanja vrednotenja dela hišnih pomočnic. Avtorica na to problematiko obenem naveže temo prestopanja socialnih in tudi nacionalnih meja, saj so se hišne pomočnice z obmejnega območja običajno zaposlovale v sosednji državi, želi pa tudi pokazati na številna dvomja, vezana na to dejavnost. Na eni strani je neodobravanje tega početja prehajalo od argumentacije o moralni spornosti do retorike o "tuji nevarnosti". Vendar pa je ta dejavnost za ženske pomenila določeno stopnjo finančne avtonomije, nemalokrat je prispevala tudi k izboljšanju blaginje, ter predstavljala pomembno potrditev za žensko samozavest. Nenazadnje pa, ugotavlja avtorica, se hišne pomočnice v študiji razkrivajo kot subjekti, ki kljub neugodnemu izhodiščnemu položaju znajo *"izkoristiti razlike med pravnimi redi in gospodarskimi sistemi in jih obrniti v svojo korist"* (str. 150).

Aktivno delovanje žensk v drugi polovici 19. stoletja, sicer v drugi sferi, opisuje avtorica tudi v prispevku *"Žensko poglavje": med nacionalnim angažmajem in bojem za žensko emancipacijo*. Organizirano žensko delovanje v Trstu je zajemalo na primer udejstvovanje znotraj čitalniškega gibanja, ki je bilo seveda tesno prepleteno z nocio pripadnosti narodu in vzgajanjem "njegovih sinov", v Ljubljani pa je narodnobuditeljsko delo dobivalo tudi obliko dobrodelnosti.

Zadnji prispevek v Ženskih obrobjih se dotakne še naj sodobnejših preučevanj zgodovine žensk, ki so bila bežno nakazana že v poglavju o interdisciplinarno naravnemu delu Accatijeve. Osmo poglavje tako prikazuje razvoj ukvarjanj s preteklostjo žensk, od feminističnih študij do ženskih študij in študij spolov, pri tem pa zasleduje vseskozi prisotno težnjo po odkrivanju vzrokov za žensko izrinjenost iz različnih družbenih sfer. Uvrstitev izključno eminentnih ženskih figur v historiografska dela je nadomestilo šele marksistično zgodovino pisje v šestdesetih in sedemdesetih letih, ki je pod lupo postavilo tudi povprečne ženske (vendar še ne v njihovi individualnosti). V osemdesetih je v ospredje prišla "nevtralizirajoča" kategorija *gender*, v okviru kulturnih študij pa so se srečale literarne, filozofske, komunikološke, zgodovinske in druge analize. Ves čas je seveda potekala tudi bitka za znanstveno priznanost teh tematik, kritike (zlasti s strani žensk samih) pa so opozarjale tudi na raznolikost kategorije ženske in potrebo po decentralizaciji pogleda nanjo. Marta Verginella se ob tem sprašuje, v kolikšni meri so se vsa ta prizadevanja iz mednarodnih akademskih krogov dotaknila slovenskega zgodovino pisja oziroma, kolikšna je še trdnost mizogine tradicije v slovenski historiografiji. Za odgovor na to vprašanje je sicer še prezgodaj, vsekakor pa je njen prispevek eden tistih, zaradi katerih zgodovina žensk morda ne bo *"ostala le blede senca zgodovine moških"*...

Urška Železnik